

TÜDŐSNÉ SIMON KINGA

Székelyföldi jobbágykötő levelek

Más tájakról Háromszékre telepedett jobbágyok (1630–1686)*

A források, amelyek alapján a 17. század székelyföldi katonai társadalmában a jobbágyok helyzetét alapvetően megismerhetnénk — szegényesek. Az adatgyűjtés lehetősége tovább szűkül, amikor a *más vidékekről betelepedett/betelepített jobbágyok sajátos helyzetét* kívánjuk nyomon követni. Ennek oka egyrészt abban áll, hogy a folyamatot rögzítő források csupán korlátozott mennyiségben állnak a kutató rendelkezésére. Ez nem véletlen, ugyanis — néhány székelyföldi földesúr kivételével — a jobbágytartó gazdák itt kisebb méretű földbirtokokkal rendelkeztek. Ha volt is számadó, aki a gazdasági életről és annak állapotáról számadást, rendszeres feljegyzést készített volna, számuk elenyésző maradt. A néhány gazdasági összeíráson kívül, a történész csupán a naplók, az irodalmi utalások szórványos feljegyzéseire szorítkozik, a székely katonai összeírások jobbágyokra vonatkozó bejegyzéseire, valamint a még feltáratlan levelekre, amelyek egy-egy jobbágy elszegődéséről, „fejekötéséről” szólnak.

Másrészt ezek a források többé-kevésbé kiadatlanok. Az eddig megjelent munkák, amelyek e téma kutatásában is úttörő szerepet vállaltak, mindenekelőtt a helyi jogi, közigazgatási és társadalmi viszonyok általános bemutatását célozták meg. Ezek ismertetése igen fontos, hiszen egyben a székelyföldi jobbágytársadalom működésének alapelveire is rávilágítanak. Gondolunk itt az utóbbi évtizedekben megjelent művekre, elsősorban: Demény Lajos, Egyed Ákos, Imreh István, Pataki József munkáira.¹

Az alábbiakban bemutatásra kerülő, eddig ismeretlen jobbágykötő levelek ismerettségével tovább kívánjuk bővíteni a székelyföldi jobbágyélet adattárát. A levelek különlegessége abban áll, hogy a székely jobbágyi élet sajátos világáról, a más vidékekről érkezettekről szólnak, akik a „székelyekből csinált” jobbágyok mellett kértek és kaptak életteret Székelyföldön. Sajátosságuk nemcsak abból adódott, hogy jobbára messziről jöttek, hanem abból is, hogy ők még nem tartoztak a földet jól-rosszul

* Részlet a *Jobbágyélet Székelyföldön a XVII. században* című hosszabb tanulmányból.

1 *Demény Lajos*: Székely felkelések a XVI. század második felében. Bukarest, 1976.; *Uő.*: A székelyek és Mihály vajda 1593–1601. Bukarest, 1978.; *Egyed Ákos*: A székely hadkötelezettség és hadszervezet, különös tekintettel a XVI. századra. In: Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979. 47–58., 208–210.; *Imreh István*: A székely falvak törvényeiről. Aluta, Sepsiszentgyörgy–Sf. Gheorghe, 1971.; *Uő.*: Földközösség Aranyosszéken. Korunk, 1976. 120–123.; *Uő.–Pataki József*: A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: Székely felkelés 1595–1596 i. m. 146–190., 231–237.; *Imreh István*: A törvényhozó székely falu. Bukarest, 1983.; *Jakó Zsigmond*: A székely társadalom útja a XIV–XVI. században. In: Székely felkelés 1595–1596 i. m. 19–34., 203–205.; *Pál Sándor*: Organizarea socială a secuilor în secolele XVI–XVII. Culegere de referate. II. Direcția Generală a Arhivelor Statului din București, 1974.

művelő parasztok, az elégedetlenkedők, az igazukat kereső és követelő társaik soraiba. Még nem féltették, nem óvták javaikat, esetleg csak szokásaikat, anyanyelvüket őrizhették szívósan. Ők egyelőre nem is kívántak többet egy biztos helynél, ahol családjukkal együtt meghúzhatták magukat a viszontagságos időkben.

Az „idegen fiak”, a más vidékről jöttek, feltehetően nyomós okok alapján kényszerültek odahagyni szülőföldjüket, nyelvi és kulturális hagyományaik környezetét, s érkeztek meg egy olyan közösségbe, ahol gyakran helybéli társaik is nehezen küzdöttek meg az élet mindennapi terheivel. Mégis vállalták, mert úgy tűnik, hogy ott, ahol addig éltek, már nem maradhattak.

Érkezésük egyben összefügg azzal a főként 17. század elején észlelhető jelenséggel, amikor a székely nemesek, a tehetősebb gazdák jobbágyaik mellé ún. *külső jobbágyokat* hoztak vagy fogadtak fel a vármegyékből éppúgy, mint a szász székekből, a Fogaras vidékéről vagy éppenséggel a szomszédos román vajdaságokból. A század első évtizedeire jelenlétük annyira nyilvánvaló, hogy Bethlen Gábor 1614. évi, Maros- és Udvarhelyszék lustrálásakor őket külön rovatba soroltatta.² Számuk Marosszéken 290 főre emelkedett, amely a korabeli viszonyok között igen magas mutató. Ezzel szemben Háromszéken a jövevények (advenae) száma, úgy tűnik, alacsony, ugyanis a fent említett lustrálásakor róluk külön még nem tettek említést.

A jobbágykötő levelek, a szék tarka világából többé-kevésbé három társadalmi kategóriában élő embereket szólaltatnak meg: a nemest, azaz a földesurat, a jobbágy-ságot vállaló idegent, esetenként azok hozzátartozóit, és a fogott bírákat, akik lehetnek nemesek, de lófők vagy gyalogok is.

A fogott bírák nélkül az eljárás elképzelhetetlen volt. Ők mint írástudó emberek, a gazdához szegődést, a „fejekötést” igazoló levelet már jól rögzített jogi szabályoknak megfelelően állították ki. Egy-egy levél szövegének a megírása és fogalmazása két vagy három fogott bírának volt a feladata. S mivel a levelek gyakorlati célból és jogi hatáskörrel felruházott érdekből íródtak, a mondatok, az egyes szövegrészek azonos rendszert követtek. A kötelező kezdő sorokban a fogott bírák nevüket és származásukat igazolták, a záró sorokban pedig kézjegyükkel és gyűrűs pecsétjükkel, „hütös hütök” szerint erősítve azt meg.

A közbeeső szövegrész a földesúr és a jobbágy mibenlétét és a szerződés kötelezettségeit rögzítette, amelyet mindkét fél „szabad akaratból, senkitől sem kényszerítve” vállalt.

A levelek írói változtak, így az írás és helyesírás is eltért. Viszont a forma, a stílus, a szavak fordulatai hasonlóak. Sallang és körülírás helyett, a lényegretörő fogalmazásmód ugyanaz, amelyet az a paraszti-katonai rend használt, amely közösségben a levelek íródtak. A fogott bírák képzettsége az írástudáson kívül gyakran semmiben sem különbözött azokétól, akikkel együtt éltek, s akiknek nyelvén a levelekben szólnak. Feltehetően még akkor sem, ha nevük után esetleg odajegyzték, hogy „schola mester” (mint „Gergely Deák alias Kovács, Magister Scholae de Lemhény”) vagy prédikátor, mint a dálnoki B. János, akiről 1668-ban mint szörcei prédikátorról írnak.

2 *Imreh I.–Pataki J.*: i. m. 175.

Ezek a rövid okmányok a paraszti világ jogszokásainak keretében a földesúr-jobbágy viszonyának olyan oldalát mutatják be, amelyről máshonnan aligha szerezhettünk tudomást. A leírások nyomán értesülünk arról, hogy miként népesedik be néhány háromszéki kisenemes udvarháza, s élénk táruul az 1630–1686. évek közötti évtizedek hangulata.

Elsősorban arra kívántunk feleletet kapni, hogy: a bevándorlók kik voltak és honnan jöttek; mi okból kényszerültek a jobbágyélet felvételére. Továbbá: melyek voltak azok a kötelezettségek és jogok, írott és gyakran íratlan szabályok, amelyekhez jobbágy és földesúr egyaránt igazíthatta lépteit az új viszonyok között. Végül: melyek voltak a szökés és a szülőföldre való visszatérés feltételei, és a vándorlás etnikai vonatkozásai.

Mielőtt azonban a válaszadásra rátérnénk, megjegyezzük, hogy a jobbágykötő levelek adatait hitelesnek fogadtuk el. Pontosabban, hitelt adtunk minden jobbágyinak, s elfogadtuk, hogy neve, amellyel uránál jelentkezett, örökön az övé volt, nem hamis, annak ellenére, hogy a 17. században közismert a névváltoztatás a szökött, a más vidékre települt jobbágyok körében, ha az érdekek úgy kívánták. Másrészt a „szabad akarat”-ra való hivatkozást szintén szó szerint értelmeztük, mellőzve az ilyenkor jogosan felmerülő gyanút.

I. A jobbágyok származása és elvándorlásuk okai

A levelek tanúsága szerint Háromszékre más tájokról két hullámban érkeztek jobbágyok. 1630–1650 között Donáth Mátyás nagynyújtódi udvarházába 24 személy költötte magát s fiait jobbágyságra. A második csoport pedig — mintegy 45 fő — a század végén, pontosabban 1685-ben és 1686-ban indult útnak és kereste fel hasonló szándékkal Antos György rétyi udvarát.

A Kárpátok kanyarulatában fekvő, az Ojtozi-, Bodzai- és Tusnádi-szorosokon által megközelíthető, a Barcasággal szomszédos Háromszéket jobbára Moldvából keresték fel. Érkeztek azonban Havaselvéről, Erdély messzi tájairól is. A szorosokon át vezetők utakat, esetleg vadcsapásokat, a nehezen járható ösvényeket többnyire nem egyedül járták, feleségeiket, testvéreiket, s ha voltak, gyermekeiket is magukkal hozták. 1630-ban Jónás Sztójka feleségével, Marinával, 1648-ban Vaszily, a moldvai cigány szintén feleségével, Ilonával érkezett Nagyborosnyóra. Pohárnok Simeon 1647-ben Pranestről két fiával, két leányával, Stefán egy fiával, egy leányával, Raduly két fiával és egy leányával szegődött el a Donáth udvarba. Oláh Koman 1682-ben Havasalföldről négy fiával és egy leányával gyarapította Antos György jobbágyainak számát.

A Háromszékre érkezettek jobbágysorba kényszerülésük okait nem sorolták fel következetesen. A korabeli állapotok ismeretében írhatjuk, hogy a gazdasági erőnlét differenciálódása, a ninestelenség, az éhínség, a betegség, a mindegyre kiújuló háborús állapotok teremtette körülmények, s nem utolsósorban az egymást követő természeti csapások adták kezükbe a vándorbotot.

Szórványos utalásokat a levelekben is találunk. A bujdosó Jónás Sztojka „fejeköttségének” valószínűleg a betegsége volt az oka, mert mint írják, „a mostani időkben fogyatkozott állapotban” van.

A jobbágyelvándorlás okait szemléletesen az 1685-ben és 1686-ban Moldvából érkezett csoport esetében követhetjük nyomon, ugyanis érkezésüket összefüggésbe hozhatjuk azokkal a korabeli állapotokkal, amelyekről számos feljegyzés megdöbentő képet rajzol.

Az 1672-ben kitört és hosszú ideig tartó lengyel–török háború hadszíntérré változtatta Moldvát. Aki tehetett, otthonából a hegyekbe, esetleg azokon túlra, a szomszédos országokba, Erdélybe menekült. Vito Piluzzio, Moldva apostoli vikáriusa 1682. évi jelentésében, a moldvai katolikusok lakta helységek állapotáról szóló beszámolójában jó néhány településről megjegyzi, hogy „tutti fuggiti”, vagy „adesso tutti fuggiti”, azaz a falu lakossága mind elmenekült.³

Hasonló, súlyos állapotokról tesz említést Johannes Battista Berkucze, „az idős pap”, aki a nyomorúság sújtotta Moldváról mint „török fennhatóság alatt” lévő országról írt, ahol a sok adó miatt a lakosság nagy része Lengyelországba, Tatárföldre vagy Erdélybe menekült.⁴

Giovani Battista Volponi 1685. december 1-jén keltezett jelentésében sem találunk vigasztalóbb sorokat. Leírja, hogy a lengyelek oldalán harcoló, mintegy 500 fellázadt kozák katona Moldva jó részét feldúlta, tönkretette, ezért azt tanácsolja népének, meneküljenek Erdélybe, ahová majd követi őket. Ígéretét beváltotta, mert mint később olvashatjuk, több más moldvai katolikkal együtt a Kornis család fogadta oltalmába.⁵

1685 tavaszán a Rétyre érkező moldvaiak közül voltak, akik feltehetően katolikusok lakta vidékről érkezettek, mint arra neveik alapján is következtethetünk. Marcus Bandinus érsek, Moldva apostoli adminisztrátora az 1648. évi egyházlátogatási körútjáról írt jegyzőkönyve végén falcént felsorolja a katolikusok nevét. Ebben a Bolhai család két tagja is szerepelt a Szabófalvával szomszédos Steczkófalva római katolikusai között, hasonlóan Kranik Mártonhoz, aki János Geréb lemhényi udvarába Stánfalváról (Estánfalváról) érkezett, s akinek a stánfalvi nevek között található Kranik Georgius esetleg rokona lehetett.⁶

Bolhai Tamás, Bolhai György, Albert András, Márton, majd egy évre rá Bacsó János és Csősz Mihály jobbágylevelében még azt is megjegyzi, hogy mindannyian a drágaság, az éhínség elől jöttek el Moldvából, s kerestek menedéket az új föld kínálta új lehetőségek közepette.

2. A „szabad jó akaratból” tett kötés ereje és a vállalt szolgálatok

A háromszéki kismemesi családi levéltárakból származó jobbágylevelek egyikében sem olvashatunk erőszakos földesúri kényszerből kötött jobbágyosításról. A kötele-

3 Moldvai Csángó-Magyar Okmánytár. Szerk. Benda Kálmán 1467–1706. I–II. Bp. 1989. II. 699.

4 I. m. II. 710.

5 I. m. II. 705.

6 I. m. I. 428., 445.

zettséget vállalók mindegyike kivétel nélkül „maga jó akaraja szerint, senki kényszerítéséből adá és kötő fejét” urának. Egyúttal nemcsak maga, de családja sorsa felől is döntött. Demetrasku Dumitru „fiuról-fiura maradványiról-maradványira irrevocabiler [visszavonhatatlanul]” kötő magát örökös jobbágyságra Donáth Mátyásnak. A Pránestről érkező románok „fiuról-fiura, leányról-leányra irrevocaliter magok szabad jó akarajuk”-ból vállalták a jobbágysort uruknál. Jónás Sztojka pedig feleségével, Marinával együtt „jó szabad akarajuk szerint, nem kényszerítésből” tettek hitet s fogadták el a végzést „fejekötöttségükről”.

A jobbágyteher, amellyel a „fejekötöttség” járt, változó volt, nem csak Erdélyszerte, de a szék falvaiban is. Sőt szolgáltatásaik, melyeket „szabad jó akarat” mellett, de mégiscsak egyfajta kényszerből vállaltak, elsősorban a földesúrtól függtek.

A Székelyföldre elszegődött idegen jobbágyok kisebb csoportja szolgálatait *masterségével* váltotta meg. Többségüket előre nem tisztázott szolgálatokra fogadták fel.

A már sokszor idézett Jónás Sztojka „*tímár*” művet és „*varga*” művet is tud. A Moldvai Barbuly tovább gyarapíthatta a Donáth uram szücsműhelyében dolgozók létszámát, mert róla mint szücsmesterről írnak. Oláh János urán kívül mást nem szolgálhat, „hanem maga ha *pásztorságra áll*, pásztorságával szolgálhasson jobbágyul”.

Többségük ura igényei szerint a gazdaság szükségleteit látta el. A jobbágykéz kihasználásának széles skálája kínálkozott az úr és szolga viszonyában: a robot, a dézsma, majd később a pénzbeli szolgáltatás. Az általunk összegyűjtött jobbágylevelekben erre csupán szórványos utalások vannak. Moldvai János oltalmáért esztendőként „egy választva való juhval” tartozott, s ha ura úgy akarja, akkor pásztora is lesz, egyéb szolgálattal nem tartozik. Oláh János, a pásztor, amennyiben odahagyná a pásztorságot, annyiban Szent János-naptól, Szent Mihály-napig (május 16 – szeptember 30.) két-két napot dolgozzék, majd a tél beköszöntével heti egy napot. Felesége pedig minden héten egy-egy napot dolgozzék az udvarban, s végezze azt az asszonyi munkát, amelybe a kenderfonástól a kenderszövésig, a kosárfonástól a konyhai szolgálattig minden beletartozott. Olasz Vaszi fia, Balázs és Están Estuly minden héten két nap szolgálja Márton Gergelyt. Antos Györgynél, Kosztandi „nyáron két nap, télben egy nap” szolgáljon egy héten. Oláh Koman pedig Antos Györgyöt és feleségét „úgy szolgálja, mint az több olyan jobbágyok szokták szolgálni”.

3. A földesúr kötelezettségei jobbágyaival szemben

A földesúr, a nemes vagy a tehető gazda lehetőségeihez, de személyi alkatahoz képest is, biztosította az udvarába szegődött jobbágyának védelmét.

Ismeretes, hogy a 17. században mindegyre kiújuló háborúskodások, a dúlások, a pusztulások időszakában nem a befektetés, a nagy gazdaság fejlesztése jelentette a tőkét egy-egy udvarház életében, hanem a termelő munkáskéz, még inkább így volt ez a Székelyföldön. Érthető, hogy a jobbágyos gazda sokat megtett jobbágyai, szolgálói védelmének érdekében. Ezért tüntették fel csaknem mindegyik jobbágy levelében a földesúr ígéretét, miszerint „mindenek ellen oltalmazza”, és „minden nyavalyájában mellette leszen”.

Nemcsak az oltalom volt az egyetlen kötelezettség, amelyet a jobbágytartó vállalt jobbágyaival szemben, hanem ő gondoskodott új életüknek megkezdéséről is. Donáth Mátyás egyik jobbágyának például 2 forintot, egy köből búzat és egy vetésnyi földet juttatott, másinak 1 csergét adott. Kőhalomszéki János az urától nyert egy darab földdel, Moldvai Simon András pedig az urától kapott igásállatával kezdhette meg gazdálkodását. Kézdiszentléleken 1680-ban Antos György jobbágyának, Kosztandinak ugyancsak előnyös feltételeket kínált, hiszen megígérte, hogy addig, amíg meg nem házasodik, szolgálatra nem erőlteti. Utána meg „illendő helyet, házat, két ökröt, egy tehenet is ad” neki. A két havasalföldi Radulynak Antos uram „arra ígérte magát, hogy őket megházasítja, házat ad nekik” és gondjukat viseli. A lemhényi János Geréb szintén bőkezű gazdának ígérkezett. A levél tartalma szerint Kranik, a „moldvai fi”, tőle egy egész jószágot kapott minden hozzá tartozó javaival: házzal, istállóval, csűrrel, a mezőn készen elvetett búzafölddel, valamint a portához járó erdővel, két borjús tehénnel, két ökörrrel együtt, az „azokhoz tartozandó eszközökkel és portékákkal”. Ráadásul, ha „jámbor leszen, s magát megböcsüli”, alkalomkor meg is házasítja.

Az erdélyi, székelyföldi jobbágyélet, mint láthattuk, végtelenül színes világot tár elénk. Közismert az is, hogy a jobbágyok az előnytelen társadalmi helyzetük ellenére, nem tartoztak mindig és egyértelműen a parasztság legszegényebb rétegeihez. Soknak volt háza, jószága, kaszálója és földje, amelyek lehettek jogilag az uruké, de használatuk őket illette. S ha nem volt elég szántójuk, legelőjük, irthattak még erdőt és cserjést, de azzal nemcsak földjüket, hanem gondjaikat is tovább növelték.⁷

4. A szökés tiltásának büvkörében

A földesúr és jobbágy közötti kapcsolat egyik érzékeny pontját az *elszökés* jelentette: annak a lehetősége, hogy a jobbágy, a megegyezés ellenére, gazdát cserélve máshová szegődik egy jobb élet reményében. A fejekötött számára, ha élt is ezzel a lehetőséggel, gyakran megtörtént, hogy a szökés hétköznapijaiban változást nem, vagy csak alig hozott, s nemegyszer, esetleg évek múltán, saját jószántából tért vissza régi urához. Példaként Orosz István esetével hozakodunk elő, akiről mint írják: „mostan magában gondolkodván ... ifjúságának vétkit, hogy nem jól cselekedett volna, adá magát” ismét Donáth Mátyás udvarába jobbágyanak.

Szökött, ún. fugitivus jobbágyok tömegével találkozunk a korabeli feljegyzésekben, a naplókban, széki jegyzőkönyvekben, a jobbágyot, szolgát kereső földesúri levelekben. Sőt a testamentumot írók is gyakran kitértek a szökött jobbágyaik visszahozatalának gondjára. 1650. szeptember 28-án a makfalvi Barrabás Mihály testamentumában meghagyta Béli Jánosnak, a majdani végrehajtónak, hogy ha „oda ki járván” — a vajdaságokban — „reá találna, fogja meg egy Mihály nevű” jobbágyát, aki, mint írta, „a mi földünkről szökött vala el”.⁸ A szökött jobbágyok száma olyan

7 Székely Oklevéltár. Új sorozat. Szerk. Demény Lajos, Pataki József. I–II. Bukarest, 1983–1985. Számos jegyzőkönyvben olvashatunk az írtásföldek és a jobbágy kapcsolatáról.

8 Magyar Országos Levéltár. P. 970.

jelentős, hogy a 17. századi urbáriumokban gyakran külön lasjtromba írták őket: nevekkel, származásukkal, esetenként tartózkodási helyükkel együtt.

Nem véletlen tehát, hogy a jobbágykötő levelekben gondosan előírták a szökés tilalmát. Épp ezért különös, hogy a Háromszékre szegődött, idegen földről érkezett jobbágyoknál — ellentétben erdélyi társaikkal — a szökés tiltása részleges volt. Számukra a tilalom csak Erdély területére vonatkozott, vagy ahogy írták: „míg ebben az Erdély országban lakik”, esetleg „míg Erdélyben lagnék”. Ezzel kapcsolatban itt két dologra kívánunk rámutatni: a) egyik a székelyföldi jobbágyok Erdélybe való távozása, b) a másik pedig a határokon túlra szökött jobbágyok kérdése.

a) A levelek zöme 1630 után íródott, akkor, amikor már a „székely urak és atyafiak” a székely székek határain túl, Erdély-szerre hasonló jogok alapján kereshették jobbágyaikat, mint vármegyei társaik. Mindezt az 1624. július 23-i országgyűlés határozatának köszönhették, amikor Bethlen Gábor fejedelem kérésüket teljesítve elrendelte, hogy „noha ez ideig az el szökött jobbágyok kérésében és haza vitelében ő kegyelmek között külömb mód obszerváltatott a lakságon és vármegyében való processusnál: mindazáltal látván ebből magok fogyatkozását, ő kegyelmek is az vármegyék szokása szerint akarnak ez után procedálni. Végeztük ezért országul, hogy ennek utánna ő kegyelmek is az vármegyében parancsolatokkal kérjék meg jobbágyokat”⁹. Ennek hatására olvashatjuk a jobbágylevelekben, hogy ha az „új fejekötött jobbágy” elszökne, „ura mindenütt hozzá nyúlhasson”: falun, városban, erdőn, mezőn, malomnál, nemesember jószágán, sóaknán, vámon, harmincadon, bányákban stb. Ha jól meggondoljuk, a felsorolás a fejedelemség területén egy talpalatnyi helyet sem hagyott említetlenül, ahol a szökött jobbágy meghúzódhatott volna. Ráadásul — legalábbis elvben — az elfogott jobbágy kiadását senki és semmi sem akadályozhatta. A levelek tanúsága szerint: „... ez ellen se inhibició, se supulsio, se gratia principis, se repulsio, se egyéb nemű törvénybeli remediumok ne obtalhassanak”.

Végül úgy tűnik, hogy a szökött jobbágyoknak Erdélyben a csillagos égen és a barlangok mélyén kívül nem kínálkozott más lehetőség a meg- és túlélésre. De vajon így volt-e, s ha igen, akkor mégis mi az oka annak, hogy a korabeli okiratokban oly gyakran olvashatunk elszökött jobbágyokról?

Minden tiltás és országgyűlési határozat ellenére, a szökött jobbágyok tovább maradhattak, s éltek Erdély határain belül. Lehetőséget a túlélésre a kényszer teremtette szükség kínált, amikor a gyarapodni kívánó földesúr vagy gazda a szökött jobbágyot, a tiltás ellenére, oltalmába fogadta. Arról már az előzőekben szoltunk, hogy a 17. században egy-egy gazdaság életképessége elsősorban a termelő munkáskéz számától függött. Így fonódott egybe érdek és szükség, s kényszerítette a korabeli társadalmat egy törvényen kívül álló csoport hallgatólagos elfogadására, amelyet a szökött jobbágyok, szolgák, zsellérek, a törvény elől menekülő, oltalmat kereső emberek alkottak. A gazdaságát növelni, esetenként csupán fenntartani kívánó földesúr — ha másként nem tehetette — érdekeit követve, így fogadhatott fel szökött jobbágyot munkára, bár ezzel nemegyszer kockáztatta tekintélyét (és biztonságát) az erdélyi, a székelyföldi rendek soraiban.

9 Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. VIII. Bp. 1882. 236–237.

b) A másik vonatkozás, amelyről szólni kívánunk: a jobbágyoknak Erdély határain túlra való szökésének kérdése. Ennek említését azért tartjuk figyelemre méltónak, mert az itt tanulmányozott jobbágylevelek tanúsága szerint a *Háromszékre érkezett idegen fiaknak* — mint már említettük — *nem tiltották meg a vajdaságokba való szökést*. A hazatérés lehetőségével így bármikor élhettek, igaz, ez feltételekhez volt kötve. Ha közülük valaki „búcsú nélkül” hagyta el a gazdáját és tért vissza, esetleg szökött hazájába, büntetés nélkül tehetette, tiltás nem kötötte. Ez annál is érdekesebb, mert egyrészt a 17. században számos olyan megállapodásról olvashatunk, amely Erdély fejedelmei és a román vajdák között épp a szökött jobbágyok helyzetére vonatkoztak. 1638. október 26-án Vasile Lupu, Moldova akkori vajdája és I. Rákóczi György között létrejött megállapodás az elfutott emberek kiadásáról szólt.¹⁰ 1652 februárjában hasonló indokkal küldött levelet Matei Vodă Basarab, azaz Matei Basarab havaselvi vajda Eötvös Mihályhoz, a brassói bíróhoz, s a „két ország contractusára” hivatkozva kérte, hogy „tegyen jó választ” és segítse emberét, aki a városban és környékén szökött jobbágyait keresi.¹¹

Erdély fejedelmei és a vajdaságok között tehát létezett törvényes megállapodás, amelynek értelmében a székelyföldi földesúr bármikor megtilthatta volna az idegen jobbágyok távozását a vajdaságokba. Annál is inkább, mert ez a Fogarásföldön élő jobbágyok esetében már bevált módszerként, hatékonyan működött. Példaként itt Opra Paraschiva 1674 februárjában kelt jobbágylevelére hivatkozunk, ahol — mint írják —, ha Opra jobbágy, a recsi Boer Simon, fogarasi porkoláb „földjéről és keze alól Erdélynek akármelyik részére” vagy Havasalföldre, vagy Moldvába elbujdosna, s kezei nem hozzák vissza, annyiban megbüntettettek.¹²

Mindent egybevetve, az idegen földről Háromszékre származó jobbágyok az okiratok tanúsága szerint preferenciális helyzetben voltak nemcsak a székelyföldi, de a fogarásföldi társaikkal szemben is. A Havasalföldről vagy Moldvából érkezett jobbágyok szökését, mint már láttuk, az erdélyi jogszokás szerint csupán Erdély területére tiltották meg, így bármikor visszatérhettek hazájukba.

5. A levelek etnikai vonatkozásai

A 17. században Háromszékre érkezett kb. 96 fős csoport java része, neveik és származásuk alapján, valószínűleg más nyelven beszélt, más kultúrát érzett magáénak és más vallást gyakorolt, mint a székelyek. Ennek ellenére a szerződések szövegében nem rögzítettek a másságukat kihangsúlyozó feltételeket vagy megkötéseket, amelyekkel tovább nehezíthették volna sorsukat az új élet küszöbén.

A helyi jogszokások és normák ismeretében, úgy tűnik, különösebb hátrányt nem jelentett az idegen földről érkezés. Nevükhöz, s ezáltal személyükhöz egyetlen jelzõt fűztek, s ez a származásukra vonatkozott: Moldvai János, Jónás Sztójka oláhok, Pohár-

10 *Andrei Veress*: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. X. București, 1937. 51.

11 I. m. X. 243.

12 *David Prodan*: Urbariile Țării Făgărașului. II. București, 1976. 566–567.

nok Simeon, Stan és Raduly pranesti oláhok, Vaszily moldvai cigány, Orosz Istvánnak apja, Kirilla, az orosz, Kádár Trinka úgyszintén orosz származású. Természetesen nem volt könnyű feladatuk, hiszen egy, az övékétől csaknem mindenben különböző egységes nyelvi kultúrközösséggel szembesültek.

A jobbágykötő levelekben tükröződő felfogás végül is semmiben sem tért el a 17. századi soknemzetiségű Erdélyben általános szemlélettől, amelynek szellemében a különböző társadalmi rendekhez való tartozás elsősorban a gazdasági erő függvénye volt. Ezt mindennél szemléletesebben bizonyítja a korabeli Erdély nemesi, székely főemberi rétegének összetétele, amelynek soraiban a magyar nemesek mellett más nemzetiségű (fő)úr is élt, élhetett, ha vagyoni alapja — de nem csak az — megfelelő biztosítékot jelentett rangja elfoglalásához. Éppúgy részt vehetett az országgyűléseken, mint a törvényhozásban, javaslatokat terjeszthetett elő, vagy vétőzhatott meg tudása, hozzáértése függvényében.

Nem kötődött nemzetiségi hovatartozáshoz a korabeli Erdélybe való be- és kivándorlás sem. Ennek gépezetét is elsősorban a gazdasági élet kínálta lehetőségek működtették, s kényszeríthették a fogarasföldi románt Havasalföldre vagy a Székelyföldre, a moldvai románt, csángót vagy cigányt Erdélybe, a székelyt pedig a vármegyékbe, a szász székerekre, ritkábban a fogarasföldi román településekre.

17. századi háromszéki nemesek idegen földről érkezett jobbágjai

Jobbágytartó nemes	Jobbágy neve	Származásának helye	Érkezésének éve	Felesége	Fia	Leánya	Összesen
1. Antos György, rétyi	Moldvai Simon	Moldova	1680	–	–	–	1
	Moldvai Vaszily	Moldova	1685	–	Juvan Pal	Margit fia Geczi	5
	Bolhai Tamás	Moldova	1685	1	+	+	4
	Bolhai György	Moldova	1685	1	+	+	4
	Albert András	Moldova	1685	1	+	+	4
	Albert Márton Rab	Moldova	1685	1	+	+	4
	Bacsó János	Moldova	1686	1	Jakab	Katica	4
	Csász Mihály	Moldova	1686	1	+	+	4
	Havasalföldi Kosztandi	Havasalföld	1681	–	–	–	1
	Havasalföldi Juvon	Havasalföld	1681	1	Jancsi	Buna	4
	Olah Koman	Havasalföld	1682	1	Sztojka Opra Farkas Kicsi	1	7
	Raduly I.	Havasalföld	1682	–	–	–	1
	Raduly II.	Havasalföld	1682	–	–	–	1
	Barzan Balazs	Ismeretlen	1685	–	–	–	1
2. Benkó István és János, altorjaiak	Niztor	Ismeretlen	1630	1	3	–	5
3. Bogdan Gergely, kovásznai	Purkerai	Hétfalu	1668	–	–	–	1
4. Donáth Benedek, szörcsei	Zalko István	Ismeretlen	1668	–	–	–	1
5. Donáth Ferencz, lemhényi	Fülep Demeter	Moldova	1669	–	–	–	1
	Cziagandra (!) Mihaly	Ismeretlen	1618	–	–	–	1
6. Donáth Mátyás, nyújtódi	Olah, alias Varga Bálint	Moldova	1630	–	–	–	1
	Moldvai János	Moldova	1632	–	–	–	1

Jobbágytartó nemes	Jobbágy neve	Származásának helye	Érkezésé- nek éve	Felesége	Fia	Leánya	Összesen
	Vaszily	Moldova	1648	Ilona	–	–	2
	Moldvai Barbuly	Moldova	1648	–	–	–	1
	Demetrasku Dumitru	Moldova	1649	–	–	–	1
	Pohárnok Simeon	Pranesti	1647	+	2	2	6
	Stefán	Pranesti	1647	–	1	1	3
	Raduly	Pranesti	1647	–	2	1	4
	Jónás Sztojka	Ismeretlen	1639	Marina	–	–	2
	Kirilla	Ismeretlen	1647 előtt	–	István Ferenc	–	3
7. Gál István, hilibi	Kóhalomszéki János	Ismeretlen	1667	1	–	–	2
	Simon András	Moldova	1677	1	Miklós	–	3
8. János Geréb, lemhényi	Kranik János	Moldova	1692	–	–	–	1
9. Kálnoki Sámuel, köröspataki	Kádár Trinka, alias Orosz	Ismeretlen	1675	–	–	–	1
10. Kelemen János, uzoni	Csiki Miklós	Moldova	1656	–	–	–	1
11. Hizó Mihály	Simon István	Havasalföld	1686	–	–	–	1
12. Lőrincz Benedek, dálnoki	Istefan	Ismeretlen	1689	–	–	–	1
	Marinka	Ismeretlen	1689	–	–	–	1
13. Márton Gergely, kilyéni	Olasz Vaszi	Ismeretlen	1679	–	Balázs Están	–	3
14. Nagy Mihály, kisnyújtódi	ld. Gál István jobbágyait						
15. Olasz Jakab, aldobolyi	Szász Bálint	Brassó	1682	Lőrincz Kata	–	–	2
16. Székely Miklós, kilyéni	Gruzai Szócs Mihály	Havasalföld (Gruzda)	1687	–	–	–	1
Összesen: Nemes = 16	Jobbágy = 39	–	–	15	26	14	96

+ -tel jelölt esetben csupán annyit jegyeztek meg, hogy gyermekeivel jött, vagy gyermekei „vadnak”. Szorzószámunk ilyenkor legalacsonyabban 2-est használ-tunk.

KINGA T. SIMON
FEUDAL CONTRACTS IN THE SZEKELY LAND

In Szekely society, with its special military duties, the situation of the feudal tenants was exceptional.

Within the limits of the seventeenth century, feudal tenants arriving from foreign lands to settle in the land of the Székely formed a special group alongside the indigenous feudal tenants. For the time being they desired no more than a secure place where they could protect themselves and their families from the vicissitudes of the times. Their arrival was connected with that seventeenth century phenomenon whereby the Szekely nobles accepted so-called external feudal tenants on the basis of a decree of the diet similar to that employed by the nobles of the royal counties and the Transylvanian Saxon seats.

Within the framework of the legal customs of the peasant world, these brief contracts offer insights into the relationship between the noble and his tenant which we could hardly obtain elsewhere.

They offer possibilities for question and response with which we can further modulate our impressions of the life of the feudal tenants. For example, we can learn who they were and where they came from; why were they forced to take up the life of a feudal tenant. Further: what were those duties and rights, sometimes written but often unwritten rules, which governed the steps of both tenant and noble. Finally the conditions for desertion and return to the land of birth and, through exhaustive examination, even ethnical aspects can be explored.

Looking at the content of the feudal contracts and the conditions of the time we can state that economic differentiation, starvation, disease, and natural disasters were the factors causing these feudal tenants to migrate.

The certificates witness to the fact that the arriving feudal tenants were in a preferential situation compared with both their indigenous fellow tenants and the feudal tenants of the Fogaras region and the Royal Counties. Desertion of Wallachian and Moldavian tenants was only forbidden if the deserters remained on Transylvanian territory. Thus, they were free to return to their homelands at any time.

With regard to the ethnical aspect, on the basis of the contents of the certificates in- and out-migration in Transylvania was unconnected with nationality. The motor of migration was the economy and the economic possibilities forced people to migrate.